

ગુજરાતનો ઇતિહાસ

ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ

પ્રાગ ઐતિહાસિક કાળ:

સાબરમતી, મહી, ઓરસંગ, નર્મદા, ભાદર, વાડી, હેબી વગેરે નદીઓના કિનારેથી અને કોતરોમાંથી પ્રાગ-ઐતિહાસિક કાળના અવશેષો મળી આવ્યા છે. તેમાંથી પ્રાચીન ડેન્ટેલીમ દરિયાઈ માછલી, વરુ, નોળિયો, ગેંડા, જંગલી સૂવર, ચિત્તલ, નીલગાય વગેરેના અવશેષો મળ્યા છે, ત્યાં આવેલ અંધારિયો ટીબો અને રાવળીયાનો ટીબો નામના સ્થળેથી ૧૯૪૪થી ૧૯૬૩ દરમિયાન Environmental Archeology વિભાગ દ્વારા ખોદકામ કરવામાં આવ્યું હતું, ભારતમાં મળેલ મનુષ્યના સૌથી જૂના હાડકા અને અવશેષો લાંઘણાજ ખાતેથી મળી આવે છે, ૧૯૪૬માં આ ખોદકામ હસુમુખ સાંકળિયાના વડપણ નીચે કરવામાં આવ્યું.

હડપ્પા કાલીન ગુજરાત:-

ગુજરાતમાંથી રંગપુર, તા.લીમડી. જિ.સુરેન્દ્રનગર ખાતેથી હડપ્પાકાલીન સંસ્કૃતિના અવશેષો સૌપ્રથમ મળી આવ્યા . ત્યારબાદ ઘણાં અન્ય સ્થળોએથી પણ હડપ્પાકાલીન અવશેષો મળી આવ્યા છે, તેમાંથી મુખ્ય સ્થળોની મહિતી નીચે મુજબ છે.

સ્થળ	જિલ્લો/વિસ્તાર	અવશેષો/વિશેષતાઓ
બાબરકોટ	સોરાષ્ટ્ર	બાજરી અને ચણા
બેટ દ્વારકા	દે દ્વારકા.	સિક્કા, બરણી, તાંબાનો માછલી પકડવાનો હાથો
ભગતરાવ	ભરૂચ	-
દેશલપર (જગતપતિ જોષી)	નખત્રાના, કચ્છ	માટલાં અને સિક્કા
ઘોળાવીરા	કચ્છ	બળદગાડાંનુંચિત્ર, જળવ્યવસ્થા, પથ્થરોનાં મકાન
ગોળઘોરો	બગસરા, અમરેલી	બંગડીઓ, મણકાંઓ
ખીરસર	સોરાષ્ટ્ર	સોનું, તાંબુ, વજનિયાં
પાદરી અને કેરાલાનો ઘોરો	સોરાષ્ટ્ર	મીઠા ઉત્પાદન કેન્દ્ર
કુંતાસી	મોરબી	નાનું બંદર
લોટેશ્વર	મહેસાણા	પ્રાચીન અવશેષો

લોથલ (એસ.આર.રાવ) 1957	અમદાવાદ	મણકાંની ફેક્ટરી, ડોક્યાઈ, અગ્નિકુંડો, ચિત્ર દોરેલી બરણી યોજાની ખેતીના અવશેષો
માલવણ (જગતપતિ જોષી 1967)	સુરત	હડપ્પા સંસ્કૃતિનો દક્ષિણાતમ છેડો .
પબુમઢ	કચ્છ	મોટું વિશાળ મકાન, એકશુંગી પ્રાણીની મુદ્રા, બંગડીઓ, મણકાં, સોય, લાલ માટલાં
રંગપુર (એસ. આર રાવ 1953)	સુરેન્દ્રનગર	દરિયાઈ બંદર
રોજડી	રાજકોટ	-
શિકારપુર	કચ્છ	ખોરાકીય બાબતોની શોધ
સુરકોટડા (જગતપતિ જોષી 1964)	કચ્છ	ઘોડાના અવશેષો (એકમાત્ર સ્થળ)
વેજલકા	બોટાદ	માટલાં
લાખા બાવળ, આમરા	જામનગર	-
કોટ, પેઢામલી	વિજાપુર (મહેસાણા)	-

* મુખ્ય પશુ :- ખૂંધ વાળો બળદ

* ગુજરાતનું સૌથી પ્રાચીન બંદર :- લોથલ

ત્યાર બાદના સમયગાળાની કોઈ માહિતી ઉપલબ્ધ નથી, છેલ્લે 1963 થી 1980ના સમયગાળામાં આર્કિયોલોજીકલ સર્વે ઓફ ઈન્ડિયા એ સમુદ્રમાં કરેલ શોધખોળમાં પ્રાચીન દ્વારકા નગરીના અવશેષો મળી આવ્યાં છે જેથી ગુજરાતમાં મહાભારત યુગ સાંકળી શકાય.

પૌરાણિક ઇતિહાસ :-

કંસની હત્યાબાદ કૃષ્ણ, બલરામ યાદવ સેના સાથે ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્રમાં આવી ચડ્યાં, ત્યારે ગુજરાતમાં સૌરાષ્ટ્ર નો વિસ્તર આનર્તના પુત્ર રૈવતની સત્તા તળે હતો. પ્રાચીન આનર્ત એટલે હાલમાં તળગુજરાતનો ઉત્તરભાગ. વડનગરનું જૂનું નામ :- આનર્તનગર.

રૈવત સાથેના યુદ્ધ અને સંધિ બાદ રૈવતી અને બલરામના લગ્ન થયાં અને દ્વારિકામાં કૃષ્ણનું શાસન શરૂ થયું. આહિર અને યાદવો ત્યારબાદ ત્યાં સ્થાયી થયાં યાદવસ્થળની દરમ્યાન યાદવોનો વંશ મૃત્યુ પામ્યો, કૃષ્ણ ના પુત્ર પ્રદ્યુમન અને તેનો પુત્ર અનિરુદ્ધ (પ્રદ્યુમ્નની પત્ની- રૂકમાવતી) કાળક્રમે દ્વારિકા સમુદ્રમાં ડુબી ગઈ અને યાદવોનો નાશ થયો.

✚ મૌર્યકાળ :-

- * સ્થાપક :- ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય (રાજધાની: ગિરિનગર{હાલ.ગિરનાર})
- * ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સમયથી ગુજરાતનો પ્રમાણિત ઇતિહાસ શરૂ.
- * **ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સુબા પુષ્યગુપ્તે જુનાગઢના ગિરનારમાં સુદર્શન તળાવ બંધાવ્યું. જે ગુજરાતનું સૌથી પ્રાચીન તળાવ છે.**
- * તે સમયે બૌદ્ધ ધર્મ પ્રચલિત હતો.
- * જૂનાગઢમાં અશોકનો શિલાલેખ આવેલો છે. જે બ્રાહ્મી લિપી (દેવનાગરી લિપી) માં રચાયેલ છે. આ લિપીને ઉકેલનાર જેમ્સ પ્રિન્સેપ હતો.
- * આ શિલાલેખમાં **૧૪ ધર્મ આજ્ઞાઓ હતી.** તેમં અશોક રાજાનો ઉલ્લેખ “ પ્રિયદર્શી રાજા” અને “દેવોનાંપ્રિય” તરીકે કરવામાં આવ્યો છે.

✚ અનુમૌર્ય કાળ:-

ક્ષત્રપો (શકો) નું શાસન.

- * પશ્ચિમ ભારતમાં ૪૦૦ વર્ષ સુધી ક્ષત્રપોનું શાસન હતું.
- * શ્રેષ્ઠ ક્ષત્રપ રાજા :- રુદ્રદામા (જુનાગઢ માં તેનો લેખ આવેલો છે.)
- * છેલ્લો ક્ષત્રપ રાજા :- રુદ્રસિંહ ત્રીજો

✚ ગુપ્તકાળ :-

સ્થાપક :- ચંદ્રગુપ્ત પહેલો. પ્રચલિત ધર્મ :- વૈષ્ણવ ધર્મ.

- * ચંદ્રગુપ્ત બીજાએ રુદ્રસિંહને હરાવીને ગુજરાતમાંથી ક્ષત્રપ સત્તાનો અંત કર્યો.
- * ચંદ્રગુપ્ત બીજાના સમયમાં આરબ મુસાફર ફાહ્યાને ગુજરાતની મુલાકાત લીધી.
- * સ્કંદગુપ્તના સુબા પર્ણદત્તે સુદર્શન તળાવનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેના કિનારે વિષ્ણુ મંદિર બંધાવ્યું.
- * સ્કંદગુપ્તના નામના સોનાના સિક્કા બહાર પાડવામાં આવ્યા.

✚ મૈત્રકવંશ :-

સ્થાપક :- સેનાપતિ ભટાર્ક

- * રાજધાની :- વલભીપુર (ભાવનગર)
- * પ્રચલિત ધર્મ :- શિવ ધર્મ
- * વિશ્વવિખ્યાત વિદ્યાપીઠ :- વલભીપુર
- * આ યુગમાં ભટ્ટાર્ક પછી પછી ઘરસેન-૧, દ્રોણસિંહ, ગુહસેન, ઘરસેન-૨નું શાસન થયું.
- * ત્યાર બાદ શિલાદિત્ય-૧ નામના રાજાએ **ધર્માદિત્ય** નું બિરુદ ધારણ કર્યું.
- * ઘુવસેન બીજાના સમયમાં ચીની મુસાફર હુયુ-એન-ત્સંગ ગુજરાતની મુલાકાતે આવ્યો હતો. ઘુવસેન બીજાએ સમ્રાટ હર્ષવર્ધનની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં.
- * તેના પુત્ર ઘરસેન ચોથાએ **મહારાજધિરાજ,પરમેશ્વર,** અને **ચક્રવર્તી** જેવાં બિરુદ ધારણ કર્યાં. કવિ ભટ્ટી (કૃતિ: રાવણવધ) તેના દરબારી કવિ હતાં.

*ત્યાર બાદ શિલાદિત્ય ૩,૪ અને ૫ આવ્યાં. શિલાદિત્ય - ૫ ના સમયમાં આરબોએ વલ્લભીનો નાશ કર્યો.

*આ વંશનો છેલ્લો રાજા : શિલાદિત્ય ૭ મો.

*વલ્લભી માં ગુણમતિ અને સ્થિરમતી બૌદ્ધ ધર્મની પ્રખ્યાત પંડિતાઓ હતી.

✚ મૈત્રકોના સમકાલીન રાજ્યો

- ગારુલક વંશ (ઢાંક)
- સૈન્ધવ વંશ (ધુમલી)
- દક્ષિણ ગુજરાત (અપરાંત પ્રદેશ) માં ત્રૈકુટકો, કટચૂરિઓ (ભૃગુકરછ), ગુર્જર નૃપતિઓ (નાંદીપુર), ચાહમાનો(અંકલેશ્વર), સેન્દ્રકો(તાપી તટ), ચાલુક્યો(નવસારી) નું શાસન હતું. **ANAMIKA ACADEMY**

✚ અનુમૈત્રક કાળ :-

✚ **રાષ્ટ્રકૂટો** :- દક્ષિણ ગુજરાતમાં (નવસારીથી વડોદરા)
રાજધાની :- માન્યખેટ (હાલ - નાસિક)

- ગુજરાતના પ્રથમ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રકૂટ સત્તાનો સ્થાપક ‘દંતીદુર્ગ’ હતો.
- દંતીદુર્ગના મૃત્યુ બાદ કૃષ્ણરાય પહેલો, ત્યારબાદ ગોવિંદ બીજો, ત્યારબાદ ધ્રુવ પહેલો અને ગોવિંદ ત્રીજો રાજાઓ થઈ ગયા.
- ગુજરાતની રાષ્ટ્રકૂટ શાખાનો છેલ્લો રાજા: **અકાલવર્ષ કૃષ્ણ**
- ઈ ૭૭૨ .સ.માં પ્રશ્ચિમી શાખાનાં ચાલુક્ય રાજા તૈલપને હસ્તે માન્યખેટ નાં રાષ્ટ્રકૂટોનું ઉચ્છેદન થયું ત્યારે ગુજરાતમાંથી રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો અસ્ત થયો.

✚ ગુર્જર પ્રતિહાર શાસન (ઈ.સ.૭૫૦ થી ૯૫૦) :-

- રાજધાની - ભિન્નમાલ. ઈ.સ ૬૨૮ માં ભિન્નમાલમાં આચાર્ય **બલ્લગુપ્તે બ્રહ્મસ્પૂટ સિદ્ધાંત** નામનો ખગોળશાસ્ત્રનો પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ રચ્યો.
- **શિશુપાલ વધના સર્જક મહાકવિ માઘ** પણ ભિન્નમાલના વતની હતા.
- આ વંશનો સ્થાપક નાગભટ્ટ પહેલો હતો. તેના પછી વત્સરાજ અને નાગભટ્ટ બીજો શાસન પર આવ્યા, તેમના કારણે જ આપણા વિસ્તારને ‘ગુજરાત’ એવું નામ મળ્યું,
- **મિહિર ભોજ** આ વંશનો સૌથી પ્રતિભાશાળી રાજવી હતો. ત્યારબાદ તેનો પુત્ર મહેન્દ્રપાલ અને તેનો પુત્ર મહિપાલ ગાદી પર આવ્યા, મહિપાલના અવસાન બાદ આ સત્તા નબળી પડી. અને તેમનું સામાજ્ય અસ્ત પામ્યું .

✚ ચાવડાવંશ (ઈ.સ. ૭૪૬-૯૪૨):- સ્થાપક : વનરાજ ચાવડા

રાજધાની :- પંચાસર (હાલ - રાધનપુર નજીકનો પ્રદેશ)

- ગુજરાતની ચાલુક્ય શાખાનાં રાજા 'અવનીજનાશ્રય'નાં નવસારીનાં ઈ.સ. 738 ના તામ્રપત્રમાં 'ચાપોટક' એટલે કે 'ચાવડા વંશ' નો નિર્દેશ મળે છે. તેમની પ્રારંભિક રાજધાની 'પંચાસર' હતી. પંચાસરમાં જયશિખરી ચાવડાનું રાજ્ય હતું. તેની પર ભુવડે આક્રમણ કર્યું.(કાન્યકુબ્જ પ્રદેશનાં કલ્યાણ કટકનાં ચાલુક્ય રાજા.) જયશિખરીએ પોતાની સગર્ભા રાણી રૂપસુંદરીને ભાઈ સુરપાળ જોડે સુરક્ષિત સ્થળે મોકલી આપી. જંગલમાં જ 'વનરાજ' નો જન્મ થયો. તેણે ભીલોની સેના ભેગી કરી અને 'ચાંપો બાણાવળી' અને 'અણહીલ ભરવાડ' ની મદદ લઈ પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું.
- ત્યારબાદ બે મિત્રો ચાંપા બાણાવળી ની યાદ માં 'ચાંપાનેર' અને અણહીલ ભરવાડની યાદ માં 'અણહીલપુર પાટણ' ની સ્થાપના કરી. ત્યારબાદ વનરાજ ચાવડાનો ઈ.સ.746 માં રાજ્યાભિષેક થયો. વનરાજે પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથ નું મંદિર તથા પાટણમાં કંથેશ્વરી માતાનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. **ANAMIKA ACADEMY**
- ત્યારબાદના શાસકોમાં યોગરાજ ચાવડા, ક્ષેમરાજ, વૈરસિંહ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- ચાવડાવંશનો અંતિમ રાજા: સામંતસિંહ ચાવડા
- સામંતસિંહ ચાવડાનાં ભાણિયાં મૂળરાજા તેની હત્યા કરી ગુજરાતમાં સોલંકી વંશની સત્તા સ્થાપી.

સોલંકી વંશ :- ગુજરાતનો સુવર્ણ યુગ.

- સ્થાપક :- મૂળરાજ સોલંકી, રાજધાની :- અણહીલપુર પાટણ
- મૂળરાજ સોલંકી: દ્રયાશય અનુસાર મૂળરાજે લગભગ ૫૫ વર્ષ શાસન કર્યું. અને સૌરાષ્ટ્રનાં રાજા ગૃહરિપુ અને કચ્છનાં રાજા લાખા કૂલાણીને યુદ્ધમાં હરાવ્યા. તેણે લાટ પ્રદેશના બારપ્પને હરાવ્યો તથા શાકંભરી ચૌહાણ રાજા વિગ્રહરાજ તથા આબુનાં પરમાર રાજા ઘરણીવરાહ ને પરાજય આપેલા છે. તેણે પાટણમાં અનેક મંદીરો અને સિદ્ધપુરમાં રુદ્રમહાલય નુ નિર્માણ કરાવ્યું હતું.
- મૂળરાજ ના અવસાન બાદ તેનો પુત્ર ચામુંડરાજ ગાદી પર આવ્યો. તે સમય દરમ્યાન વલ્લભરાજ શિતળાની બિમારીથી મૃત્યુ પામતાં ચામુંડરાજે તેના પુત્ર દુર્લભરાજને ગાદી સોંપી.
- દુર્લભરાજ ૧૨ વર્ષનાં શાસનમાં લાટનાં સામંત કીર્તિરાજને પરાજય આપ્યો. દુર્લભરાજ અપુત્ર હોવાથી તેના અવસાન બાદ તેના ભાઈ નાગરાજનો પુત્ર ભીમદેવ પહેલો ગાદી પર આવ્યો.

- **ભીમદેવ સોલંકી પ્રથમ (ઇ.સ. ૧૦૨૨ થી ઇ.સ.૧૦૬૪):**

ભીમદેવનાં ગાદી પર બેઠાનાં ૨ વર્ષમાં જ ૧૦૨૬માં મહેમુદ ગઝનવી એ સોમનાથ પર ચડાઈ કરી. એક વિવરણ મુજબ અણહિલવાડનો રાજા ભીમદેવ પાટણથી નાસી જઈને કંથકોટમાં ભરાઈ ગયો. મહેમુદ ગઝનવીએ મંદિર લૂંટીને પુષ્કળ દોલત મેળવી. સિંધનાં રસ્તે ગઝની પાછો વળ્યો. ત્યારબાદ ભીમદેવે સૌપ્રથમ સોમનાથનું પથ્થરનું નવું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું. તેણે મોઢેરામાં પુષ્પાવતી નદિના કિનારે સૂર્યમંદિર બંધાવ્યું.

ભીમદેવની રાણી ઉદયમતીએ પાટણમાં સુંદર કોતરણીવાળી ‘રાણકીવાવ’ બંધાવી.

ભીમદેવ બાદ રાણી ઉદયમતી નો પુત્ર કણદેવ સોલંકી ગાદી પર આવ્યો.

- **કણદેવ સોલંકી પ્રથમ : (ઇ.સ.૧૦૬૪ થી ઇ.સ.૧૦૯૪)**

તેણે માળવાના રાજા જયસિંહને હરાવ્યો હતો. તેણે કલ્ચૂરી રાજા ચશકર્ણને પરાજય આપી લાટ જીતી લીધું હતું. આશાપદ્મીના આશભીલને હરાવી કર્ણાવતીનગર વસાવ્યું. કર્ણરાજ સાગર નામનું સરોવર બંધાવ્યું અને તેના કિનારે કર્ણેશ્વર મંદિર બંધાવ્યું.

- તેણે કર્ણાટકના રાજા જયકેશી કદંબની પુત્રી મયણાદેવી (મીનળદેવી) સાથે વિવાહ કર્યા હતા. આ ઉપરાંત કણદેવે પાટણમાં કર્ણમેઝપ્રાસાદ બંધાવ્યો હતો. કણદેવનું અવસાન થતાં શાસન મીનળદેવીના હસ્તક આવ્યું.

- **મીનળદેવી :**

ANAMIKA ACADEMY

- ગુજરાતની પ્રથમ મહિલા શાસિકા,
- તેમણે સોમનાથના બાહુલોદ સ્થળે લેવાતો યાત્રાવેરો માફ કરાવ્યો.
- તેમણે ઘોળકામાં ન્યાયના પ્રતિક સમું મલાવ તળાવ અને વિરમગામમાં મુનસર (અર્ધસહસ્ત્રલિંગ તળાવ) અને ગંગાસર તળાવ બંધાવ્યાં.
- **સિદ્ધરાજ જયસિંહ : જન્મસ્થળ : પ્રહલાદનપુર (પાલનપુર)**
 - તેના પાંચ નામ :- સિદ્ધ, ચંડ, અવંતિનાથ, ચક્રવર્તી, બાર્બરિક જિષ્ણું
 - સોલંકી વંશનો સૌથી પરાક્રમી અને મુત્સદ્દી રાજવી.
 - તેણે બાબરિયાભૂતને હરાવી બાર્બરિક જિષ્ણું બિરુદ મેળવ્યું.
 - તેણે જૂનાગઢના રાજા રા' નવગણ અને તેના પુત્ર રા' ખેંગારને હરાવ્યા. પોતાની વાગદત્તા રાણક દેવી ને રા' ખેંગાર પાસેથી છોડાવી પરંતુ તે વઢવાણ પાસે સતી થઈ. સોરઠના વિજય બાદ પોતાના રાજ્યમાં ભેળવી દઈ સિદ્ધરાજે ત્યાં સૂબા તરીકે સજ્જન મંત્રીની નિમણૂક કરી.
 - તેણે ૧૧૩૬ માં માળવાના રાજા ચશોવર્માને હરાવી ‘અવંતિનાથ’ નું બિરુદ ધારણ કર્યું. સિંધ સરહદ ના સિંધુરાજ વગેરે રાજાઓને પણ હરાવ્યાં.

- સાંભરનો રાજા અણોરાજ સિદ્ધરાજને નમી ગયો, તેથી સિદ્ધરાજે પોતાની પુત્રી કાંચનદેવીને તેની સાથે પરણાવી.
- તેણે દક્ષિણના ચૌલુક્ય રાજા વિક્રમાદિત્ય છટ્ટા (પરમદી કલ્યાણ)ને હરાવ્યો.
- તેણે બુંદેલખંડના ચંદેલ રાજા મદનવર્મા સાથે યુદ્ધ-સંધિ કરી. આમ સિદ્ધરાજના પરાક્રમોએ અણહિલવાડના નાનકડા રાજ્યને એક વિશાળ સામ્રાજ્યમાં પલટી નાંખ્યું.
- સિદ્ધરાજે પાટણમાં સહસ્ત્રલિંગ તળાવ બંધાવ્યું તેના કાંઠે ૧૦૦૮ શિવલિંગ બંધાવ્યા, ૧૦૮ દેવી મંદિર કરાવ્યાં અને વિષ્ણુનું દશાવતાર મંદિર કરાવ્યું.
- તેણે સિદ્ધપુરમાં મૂળરાજ સોલંકીએ બંધાવેલ રુદ્રમહાલયનો જિર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.
- જસમા ઓડણની દંતકથા સહસ્ત્રલિંગ તળાવ સાથે સંકળાયેલી છે .
- તેણે સિંહપુર (હાલનું સિહોર) વસાવ્યું.
- સિદ્ધરાજે ડભોઈ, વઢવાણ, ઝિંઝુવાડા, વીરપુર વગેરે અનેક સ્થાનોએ કિલ્લાઓ અને કપડવંજ, સિહોર, વીરમગામ વગેરે સ્થળોએ વાવ-તળાવ બંધાવ્યાં હતાં.
- શ્રીપાલ એ સિદ્ધરાજના દરબારનો પ્રસિદ્ધ કવિ હતો. તેણે વૈરોચના પરાજય નામનો ગ્રંથ તથા ‘સહસ્ત્રલિંગ સરોવર’ વગેરે પ્રશસ્તિઓ રચી છે.
- કવિ વાગ્ભટ્ટે વાગ્ભટ્ટાલંકાર, જયમંગલાચાર્ય, કવિશિક્ષા વગેરે ગ્રંથો સિદ્ધરાજના રાજ્યકાળ દરમિયાન રચ્યાં હતાં.
- હેમચંદ્રાચાર્યે તેના સમયમાં ‘સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન’ ની રચના કરી અને હાથીની અંબાડી પર પાટણમાં તેની શોભાયાત્રા નીકળી.
- **કુમાળપાળ: (ઇ.સ.૧૧૪૩ થી ૧૧૭૨)** (ગુજરાતનો અશોક)
 - તેણે અજમેરના રાજા અણોરાજ અને કોંકણના રાજા મદિકાર્જુનને હરાવ્યાં.
 - ભાઈ કીર્તિપાલ અને ઉદયનનો સાથ લઈ સોરઠમાં બહારવટીયાઓને હરાવ્યાં.
 - તેણે જૈનધર્મને રાજ્યાશ્રય આપ્યો -દારૂ, જુગાર, હિંસા પર પ્રતિબંધ મુક્યો.
 - હેમચંદ્રાચાર્યના ઉપદેશથી તેણે ૧૧૬૦ માં જૈન ધર્મ અંગિકાર કર્યો અને પરમાર્હત નું બિરૂદ ધારણ કર્યું.
 - પાટણમાં કુમાળપાળવિહાર , ત્રિભુવન વિહાર વિગેરે જૈન મંદિરો બંધાવ્યાં.

- પ્રભાસ પાટણ માં તેણે પાશ્વનાથ નુ જૈન દેરાસર બંધાવ્યું.
- જાલોરના કાંચનગિરિ ગઢ પર કુમારવિહાર નામે જૈનચૈત્ય બંધાવ્યું.
- **અજયપાળ (ઇ.સ.૧૧૭૩ થી ૧૧૭૬)**
 - કુમારપાળનુ મૃત્યુ થતાં તેના નાનાભાઈ મહિપાળનો પુત્ર અજયપાળ આવ્યો.
 - તેણે જૈનધર્મ તરફનુ પક્ષપાતી વલાણ દૂર કર્યું.
 - મૂળરાજ બીજો (બાળ મૂળરાજ) (ઇ.સ. ૧૧૭૬થી ૧૧૭૮)
 - અજયપાળના અવસાન પછી મૂળરાજની માતા નાચિકાદેવીએ પુત્રને સાથે રાખી શાહબુદ્દીન ઘોરીને ચુદ્ધમાં હરાવ્યો.
 - તેનુ અચાનક અવસાન થતા નાનોભાઈ ભીમદેવ બીજો શાસાન પર આવ્યો.
- **ભીમદેવ બીજો (ઇ.સ.૧૧૭૮ થી ૧૨૪૨)**
 - તેણે ૬૩ વર્ષ શાસન કર્યું. તેના સમયમાં માળવામાં પરમાર વંશના રાજા વિંદ્યવર્માએ ધારાનગરીને સોલંકી શાસન થી મુક્ત કરી.
 - મહમંદ ઘોરીના સૂબા કુતુબુદ્દીન ઐબકે ગુજરાત પર ચડાઈ કરી ભીમદેવને પાટણ પાસે હરાવ્યો હતો. ત્યારબાદ તેણે પાટણ શહેર ને લૂંટ્યુ, બાબ્યુ અને પાછો ચાલ્યો ગયો. રાજા ભીમદેવ આ સમય દરમ્યાન કોઈ દૂર્ગમાં ભરાઈ રહ્યો હતો.
- **સોલંકી વંશનો છેલ્લો રાજા ત્રિભુવનપાળ - :**
 - કમનસીબ ભીમદેવ પછી ઇ.સ. ૧૨૪૨ માં તેનો પુત્ર ત્રિભુવનપાળ ગાદી પર આવ્યો. તેણે મેવાડના રાજા જૈતસિંહ સાથે ચુદ્ધ કર્યું.
 - ગુજરાતના સોલંકી વંશની સતા અને પ્રતિષ્ઠાનો અંત આવી ચૂકેલો હતો. ત્યાર પછી વ્યાઘ્રપદ્મીના વાઘેલા વંશનો શાસનકાળ શરૂ થયો.

✚ વાઘેલા વંશ (ઇ.સ.૧૨૨૬ થી ૧૨૯૯)-:

સ્થાપક :- વિસળદેવ વાઘેલા. તેણે વિસળગર શહેર વસાવ્યું .

- અર્ણોરાજ કુમાળપાળનો સગો માસિયાઈ ભાઈ થતો હતો. કુમાળપાળે તેને સામંત બનાવ્યો હતો અને વ્યાઘ્રપદ્મી નામનુ ગામ ભેટ આપ્યું.
- અર્ણોરાજ (આનાડ) નો પુત્ર લવણપ્રસાદ ખૂબ પ્રતાપી હતો. પોતાના પરાક્રમથી તેણે પોતાના મંડળનો વિસ્તાર વધાર્યો અને ઘોળકા ગામ વસાવી ત્યાં પોતાની રાજધાની સ્થાપી. લવણપ્રસાદનો પુત્ર વીરઘવલ પણ બુદ્ધિશાળી અને પરાક્રમી હતો.

- લવણપ્રસાદે વસ્તુપાલને મંત્રી તરીકે નિમ્ત્રણ કર્યો હતો. ૧૨૫૨માં વસ્તુપાલને સૂબા તરીકે ખંભાત મોકલ્યો. **વસ્તુપાલે લાટના રાજના શંખને હરાવ્યો અને સમગ્ર લાટ વિસ્તાર પર વાઘેલાઓની સત્તા સ્થાપી.**

- અન્ય સેનાપતિ તેજપાલે ગોધરાના રાજા ઘૂંઘલ હરાવ્યો.

• વસ્તુપાલ તેજપાલે ઘણાં મંદિરોનું નિર્માણ કરાવ્યું. વસ્તુપાલે આબુ પર 'લૂણગવસાહિ' 1230 માં બંધાવ્યું. આ ઉપરાંત તેણે 'સુરથોત્સવ' અને 'કીર્તિકૌમુદી' નામના બે મહાકાવ્યો રચેલાં છે.

• **વિસલદેવ વાઘેલા (62-1244) :**

- ત્રિભુવન પાળનું અવસાન થતાં વિસલદેવે 1244 માં પાટણની ગાદી મેળવી. 1247 સુધી તેજપાલ તેનો મહામાત્ય હતો. તેના અવસાન બાદ નાગડને મહામાત્ય બનાવ્યો.

- તેણે માળવાના રાજાને હરાવ્યો હતો. તેણે દક્ષિણમાં સિંઘણના સૈન્ય પર વિજય મેળવ્યો. આ ઉપરાંત તેણે મેવાડના તેજસિંહને હરાવ્યો.

- તેણે ઉત્તર કોંકણના રાજા શિલાહાર અને હોયસાળ રાજાઓને હરાવ્યાં.

- તેણે **ડભોઈના વૈદનાથ મંદિરનો જિર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.**

- વિસલદેવના જ સમયમાં 1312 થી 1315 સુધી ભીષણ દુષ્કાળ પડ્યો. હતો ત્યારે **કચ્છના વણિક જગદુશાએ પુષ્કળ મદદ કરી હતી.**

- વિસલ દેવે વિસનગર શહેર વસાવ્યું અને 'અપરાર્જુન' અને 'અભિનવસિદ્ધરાજ' એવાં બિરુદો ધારણ કર્યાં હતાં.

- વિસલ દેવ ની રાણીનું નામ નાગદેવી હતું. પુત્ર ન હોવાથી તેણે પોતાના મોટાભાઈ પ્રતાપમલ્લના પુત્ર અર્જુનદેવને ગાદી સોંપી.

- **અર્જુનદેવ વાઘેલા (1262 થી 1275)**

- અર્જુનદેવને રાજવી તરીકેનો ઉદ્દેશ કરતો એક શિલાલેખ કચ્છમાંથી મળ્યો છે. તે પરથી જણાય કે તેની સત્તા કચ્છ-સૌરાષ્ટ્ર સુધી હતી.

- **સારંગદેવ વાઘેલા (1275 થી 1296)**

- તેણે માળવાના રાજાઓને હરાવ્યાં હતાં.

- તેણે ચાદવ રાજા રામચંદ્ર (દેવગિરિ) ને હરાવ્યો હતો.

- તેના સમયમાં **સોમનાથનો વિશાળ પાયા પર જિર્ણોદ્ધાર થયો.**

- સારંગદેવના અવસાન બાદ તેના મોટાભાઈ રામદેવનો પુત્ર કર્ણદેવ ગાદી પર બેઠો.

• **કર્ણદેવ વાઘેલા (રાયકરણ / કરણ ઘેલો) : (1296 થી 1299)**

તે ગુજરાતનો છેલ્લો રજપૂત રાજા હતો. તેના સેનાપતિ માધવે અલાઉદ્દીન ખિલજીને ગુજરાત પર આક્રમણ કરવાનું આમંત્રણ આપ્યું. નંદશંકર તુળજાશંકર મહેતાએ તેના જીવન પરથી “ કરણધેલો ” નામની નવલકથા લખી હતી. જે ગુજરાતી ભાષાની પ્રથમ નવલકથા છે.

❖ ગુજરાતનો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ

✚ ગુજરાતમાં મુસ્લિમ સત્તાના શાસનના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય.

- ૧) દિલ્હી સલ્તનતની સત્તા. (1299 થી 1405)
- ૨) સ્વતંત્ર સુલતાનોની સત્તા. (1405 થી 1572)
- ૩) મુઘલ સત્તાનો યુગ (1572 થી 1760)

આ પ્રમાણે લગભગ 5 સદીઓ સુધી ગુજરાતમાં મુસ્લિમ સત્તા સ્થપાયેલી રહી.

✚ ગુજરાતમાં દિલ્હી સલ્તનત.

✚ ખલજી વંશ

૧) અલાઉદ્દીન ખલજી :- અલાઉદ્દીન ખલજી સામ્રાજ્યવાદી હતો. ગુજરાતની નબળી રાજકીય સ્થિતિ પારખીને 23 ફેબ્રુઆરી 1299 ના રોજ ઉલુઘખાન અને નુસરત ખાનને ગુજરાત પર આક્રમણ કરવા માટે મોકલ્યા. મેવાડના ડુંગરાળ માર્ગે કૂચ કરીને ખલજીનું લશ્કર મોડાસા પહોંચ્યું.

- ત્યાંથી લશ્કર આશાવલમાં પહોંચ્યું. વિજેતા સૈન્યએ હવે ગુજરાતના પાટનગર અણહીલવાડ પાટણ તરફ કૂચ કરી. પિના મુશ્કેલીએ ખલજી લશ્કરે પાટણ કબ્જે કર્યું.

- ઈસ્લામના લશ્કરને રાજા કર્ણદેવનો પુષ્કળ ખજાનો, હાથીઓ અને સ્ત્રીઓ હાથે લાગી. અને તેમાં કર્ણદેવની પત્ની કમલાદેવી પણ હતી. પાટણને લૂંટ્યા પછી ખલજી લશ્કરે સોમનાથ મંદિર લૂંટ્યું. અને શિવલીંગના કટકા કરી દિલ્હી લઈ જવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ સોમનાથથી નુસરતખાન ખંભાત તરફ ગયો. અને તેને કબજે કર્યું.

- નુસરતખાનને ત્યાં મલેક કાફુર મળ્યો. ઉલુઘખાન સૌરાષ્ટ્રમાં જ રહ્યો હતો. તેણે સૌરાષ્ટ્રના ઘણા નગરો પર કબજો મેળવીને લુટ્યાં હતાં. ત્યાર પછી બન્ને સેનાપતિઓ આશાવલમાં ભેગા મળ્યા. રસ્તામાં આબુ માર્ગે જતાં કાન્હડદેના ઝાલોર પર આક્રમણ કર્યું. લશ્કર પાછું જતાં કર્ણદેવ પુનઃશાસન પર આવ્યો.

- કર્ણદેવની પત્ની કમલાદેવી જે અલાઉદ્દીનના જનાનખાનામાં હતી. તેણે પોતાની પુત્રી દેવળદેવીને ગુજરાત માંથી દિલ્હી લાવીને પાટવીકુંવર ખિજરખાન સાથે પરણાવવાની ઈચ્છા દર્શાવી.

- ઈ.સ. 1204 - 05 માં અલાઉદ્દીને મલીક અહમદ ઝંપનને પાટણ પર આક્રમણ કરવાનો હુકમ કર્યો. રાતોરાત કૂચ કરીને લશ્કર પાટણ આવી પહોંચ્યું. કર્ણદેવ ફરી નાસી ગયો. તે દેવગિરિના રાજાને શરણે ગયો. પરંતુ અલાઉદ્દીનખાનના ભાઈના કારણે ત્યાં

આશરો મળ્યો નહીં. પાટણથી દેવગિરિ તરફ જતાં દેવળદેવી અને તેનો રસાલો અઘાઉદીનની લશ્કરની ટુકડીના હાથે પકડાઈ ગયા. તેને દિલ્હી મોકલવામાં આવ્યાં. ત્યારબાદ અઘાઉદીને પોતાના બનેલી અલપખાનને ગુજરાતના સુબા તરીકે નીમ્યો.

- મલેકકાફુરે અઘાઉદીનના કાન અલપખાન સામે ભંભેર્યાં. અને નવેમ્બર 1315 માં અલપખાનને પાછો બોલાવવામાં આવ્યો. બાદમાં મલેક કાફુરે તેને મરાવી નાખ્યો.
- 1316 માં અલાઉદીનનું અવસાન થતાં ગુજરાતમાં બળવાખોરોની સત્તા જામી. ત્યારબાદ 1320 માં ગાઝી મલિકે તુઘલખ વંશની સ્થાપના કરી.

✚ ૨) તુઘલખ વંશ :- સ્થાપક:- ગ્યાસુદીન તુઘલખશાહ (ગાઝી મલિક)

- તેણે મલેક તાજુદીનને ઝફરખાનનો ખિતાબ આપીને ગુજરાતના સુબા તરીકે નિમણૂક કરી.
- ત્યારબાદ મહંમદ તુઘલખે ગુજરાતમાં સેનાપતિ તરીકે મલિક અહેમદ બિન અયાઝની નિમણૂક કરી. ત્યારબાદ મલિક મુકાબીલને સુબો બનાવવામાં આવ્યો.
- ત્યારબાદ આવેલાં ફિરોઝશાહ તુઘલકે મલેક સુલતાનીને ગુજરાતનો સુબો બનાવ્યો. આ મલેક સુલતાનીને ઝફરખાને 1407 માં મારીને ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર મુસ્લિમ સલ્તનતની સ્થાપના કરી.

✚ ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર મુસ્લિમ સલ્તનત :-

- તાતારખાન (મહંમદશાહ પહેલો) :- તે મુઝફ્ફરશાહ પહેલાનો પુત્ર હતો. તે સુલતાન મહંમદ તુઘલક બીજાનો એક અગત્યનો ઉમરાવ હતો. આ દરમ્યાન તાતારખાન નું અવસાન થયું. અને ઝફરખાન મુઝફ્ફરશાહ પહેલાનો ખિતાબ ધારણ કરી ગાદી પર આવ્યો.
- મુઝફ્ફર શાહ પહેલો :- ગુજરાતમાં સૌ પ્રથમ સ્વતંત્ર મુસ્લિમ રાજ્યની સ્થાપના કરી.
- અહેમદશાહ પહેલો :- સ્વતંત્ર મુસ્લિમ સલ્તનતનો ખરો/વાસ્તવિક સ્થાપક.
- મૂળનામ :- અહેમદખાન
 - પિતા તાતારખાનનું અવસાન થયું ત્યારે તે માત્ર 13 વર્ષનો હતો.
 - તે 10 જાન્યુઆરી 1411માં નસિરુદ્દીન અહેમદશાહ નો ખિતાબ ધારણ કરી 19 વર્ષ ની વયે ગાદી પર આવ્યો.
 - તેણે જૂનાગઢનાં રાજા રા'માંડલિક ને હરાવ્યો.
 - તેણે માળવા, ચાંપાનેર, ઈડર વગેરેનાં રાજાઓને હરાવ્યા .
 - તેણે 26 ફેબ્રુઆરી 1411 નાં રોજ અમદાવાદની સ્થાપના કરી. આ ઉપરાંત તેણે 1427 માં હાથમતી નદીના કિનારે અહમદનગર (હાલનું હિંમતનગર) ની

સ્થાપના કરી. આ નગરની ઇમારત ભટ્ટનો કિલ્લો જામા મસ્જિદ અને ત્રણ દરવાજા હતા.

- અમદાવાદ ટંકશાળમાં ધાતુના સિક્કા પડાવનાર પ્રથમ શાસક હતો.

● ગ્યાસુદ્દીન મહંમદ શાહ :- તેણે ઇડર અને વાગડનાં પ્રદેશો પર આક્રમણ કર્યું.

● સુલતાન કુતુબુદ્દીન અહેમદ શાહ (અહેમદ શાહ બીજો):-

- તેણે અમદાવાદમાં હોજ-કુતુબ (કાંકરીયા તળાવ) બંધાવ્યું.

- આ ઉપરાંત કુતુબુદ્દીન ની મસ્જિદ 'દિલ્હી ચકલામાં' બંધાવી. આથી ઇતિહાસકારો તેને ગુજરાતના 'શાહજહાં'તરીકે ઓળખાવે છે.

● નસીરુદ્દીન મહેમુદ શાહ:-

- મુસ્લિમ સલ્તનતનો શ્રેષ્ઠ રાજવી -:'ગુજરાતનો અકબર'

- મૂળનામ :- ફતેહખાન : ઉપનામ :- મહેમુદ બેગડો. * રાજધાની :- ચાંપાનેર.

- તેણે 1467 માં જૂનાગઢમાં ચૂડાસમા વંશના રાજા 'રા'માંડલિક' ને હરાવી જૂનાગઢનું નામ 'મુસ્તુફાબાદ' રાખ્યું. ત્યારબાદ તેણે પાવાગઢના રાજા 'પતઇ રાવળ' ને હરાવી પાવાગઢ જીતી લીધું અને તેનું નામ 'મહંમદાબાદ' રાખ્યું. ત્યારબાદ તેણે વાત્રક નદીના કિનારે મુહંમદાબાદ બંધાવ્યું જે આજે મહેમદાવાદ તરીકે ઓળખાય છે. મહેમદાવાદમાં ભમ્મરિયો કૂવો બનાવ્યો.

- તેણે 1473માં દ્વારકા પર કબજો લીધો. દ્વારકા પર વિજય મેળવનાર તે પ્રથમ મુસ્લિમ સુલતાન હતો.

- તેણે પોર્ટુગીઝોને નોકા યુદ્ધમાં હરાવ્યા. ચેવલ બંદર પર ફિરંગીઓને હરાવ્યા હતા.

- તેણે સરખેજના રોજાઓનું બંધારણ કરાવ્યું. તેણે રાણી રૂકમતીની મસ્જિદ, જૂમા મસ્જિદ, કેવડા મસ્જિદ, ખજૂરી મસ્જિદ, લીલાગુંબજની મસ્જિદ વગેરેની સ્થાપના કરાવી .

- તેણે ચાંપાનેરનો કિલ્લો નવેસરથી બંધાવી 'જહાંપનાહ' નામ આપ્યું આ ઉપરાંત, તેણે 'ચાંદો-સૂરજ મહેલ' બંધાવ્યો.

- તેના જનાનખાનામાં કામ કરતી બાઈ શ્રીહરિ રે 1499માં 'દાદાહરિની વાવ' બંધાવી હતી, આ, ઉપરાંત તેના આદેશથી 1499માં વીરસિંહની રાણી રૂડાબાઈ માટે મોહંમદ બેગડાએ અડાલજની વાવનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.

- મહંમદ બેગડો, તેની બેગમ અને તેના શાહજાદાઓની મજાર સરખેજ રોજામાં આવેલી છે. શોખ અહેમદ ખટુગંજ બક્ષની પણ મજાર સરખેજ આવેલી છે. તેઓએ ગુજરાતમાં થી સૌ પ્રથમ ગળીનો નિકાસ કરાવ્યો હતો.

- મઝફરશાહ બીજો :- (સંત સુલતાન) (મહંમદ બેગડાનો પુત્ર)
 - તેણે વડોદરા પાસે દોલતાબાદ નામનું નગર વસાવ્યું .
 - તેનાં સમયમાં બાબરે ગુજરાત પર આક્રમણ કર્યું .પરંતુ ફાલ્યો નહિ.
 - દિવ ખાતે પોર્ટુગીઝોને વેપાર કરવાની પરવાનગી આપીને ભૂલ કરી.
- સુલતાન મુઝફરશાહ ત્રીજો :-
 - ગુજરાતના મુસ્લિમ શાસનનો છેલ્લો સુલતાન .
 - તેના વજીર ઈતિમાદખાને મુઘલ સમ્રાટ અકબરને ગુજરાત પર આક્રમણ કરવા વિનંતી કરી. 1572માં અકબરે સૈન્ય સાથે ગુજરાત પર આક્રમણ કરી વિજય મેળવ્યો અને ગુજરાતમાં મુસ્લિમ શાસનનો અંત આવ્યો અને મુઘલ સલ્તનત શરૂ થયું.

✚ ગુજરાતમાં મુઘલ યુગ

- અકબર: ગુજરાત પર વિજયની યાદમાં તેણે ફતેહપુર સિક્રી ખાતે 'બુલંદ દરવાજા' નું નિર્માણ કરાવ્યું. તેણે મુઘલ શાહજાદાઓને સૂબાઓ તરીકે નિયુક્તી કરી.
- ગુજરાત પ્રાંતની વહીવટી વ્યવસ્થા ગોઠવી .પ્રાંતના દીવાન રાજા ટોડરમલે જમીનની જાત પ્રમાણે મહેસૂલ ઉઘરાવવાની પદ્ધતિ દાખલ કરી . **અનામિકા એકેડમી**

● જહાંગીર:

- તેણે અંગ્રેજ પ્રતિનિધિ 'ટોમસ રો' ને વેપાર કરવાની પરવાનગી આપતાં અંગ્રેજોએ 1613 માં સુરતમાં પોતાની પ્રથમ વેપારી કોઠી સ્થાપી. ગુજરાતની મુલાકાત દરમ્યાન અમદાવાદની ઘૂળ અને ગરમીથી પરેશાન થઈ જહાંગીરે અમદાવાદને 'ગર્દાબાદ' એટલે કે 'ઘૂળિયું' શહેર કહ્યું.

● શાહજહા:

- તે ઘણો સમય ગુજરાતના સૂબા તરીકે રહ્યો .
- તે સમય દરમ્યાન અમદાવાદમાં 'શાહીબાગ' અને 'મોતીશાહી' મહેલની સ્થાપના કરી .

● ઔરંગઝેબ :

- તેનો જન્મ દાહોદમાં થયો હતો. તે કુર, ઘાતકી અને અસહિષ્ણુ રાજા હતો. તેણે હોળી-ઘૂળેટી જેવાં તહેવારો પર પ્રતિબંધ મૂક્યો, તેનાં સમયમાં જજિયાવેરો પુનઃ શરૂ કરવામાં આવ્યો. તેનાં સમયમાં શિવાજી મહારાજે 'બાબુલ મક્કા' તરીકે ઓળખાતાં સુરતને બે વાર (પમી જાન્યુ. ૧૬૬૪ અને ૨જી ઓક્ટો. ૧૬૭૦) લૂંટ્યું હતું, ઔરંગઝેબના અવસાન બાદ મુઘલ સત્તા નબળી પડી, અને રાજ્યનું તંત્ર વેર-વિખેર થયું. આ તકનો લાભ લઈ કેટલાંક વિસ્તારમાં મરાઠાઓ શાસનકર્તા બની બેઠા. **અનામિકા એકેડમી**

✚ ગુજરાતનો અર્વાચીન ઇતિહાસ.

✚ **મરાઠા શાસનકાળ:** 1707માં ઔરંગઝેબનું અવાસાન થતાં મુઘલસત્તા નબળી પડી. ગાયકવાડી શાસકો અને પુનાના પેશ્વાઓના હુમલાઓ મુઘલો અટકાવી શક્યા નહિ. આ અરસામાં **સુરત અને ખંભાતના બંદરોની જાહોજલાલી અસ્ત પામી.** વડોદરાના દામાજીરાવ ગાયકવાડના પુત્રો વચ્ચેના કલહનો લાભ લઈ અંગ્રેજોએ સુરત અને ભરૂચમાં પોતાની સત્તા સ્થાપી દીધી. ભારતના કુલ 562 દેશી રાજ્યોમાંથી ગુજરાતમાં નાના-મોટા 366 દેશી રાજ્યો હતાં, તે પૈકી વડોદરા રાજ્ય સૌથી મોટું અને પ્રગતિશીલ દેશી રાજ્ય હતું. સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજાના સમયમાં તમામ ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ થઈ. અને નોંધપાત્ર વિકાસ થયો.

- **1818માં પેશ્વાઈનો અંત** આવતાં બ્રિટિશ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની સર્વોપરી સત્તા બની. કંપનીને ગુજરાતના મળેલા પ્રદેશો 5 જિલ્લાઓમાં વહેંચાયેલાં હતાં. 1853માં સિંધીયાએ પંચમહાલ જિલ્લો, પાવાગઢ અને ચાંપાનેરના પ્રદેશો બ્રિટિશ સરકારને સોંપ્યા.

- **સયાજીરાવ ગાયકવાડ –:** તેમના સમયમાં ગુજરાતનો સૌથી વધુ વિકાસ થયો.

- પ્રાથમિક શિક્ષણ મફત અને ફરજિયાત જાહેર થયું.

- તેમના સમયમાં વડોદરામાં ગુજરાતનું પ્રથમ રેડિયો કેન્દ્ર શરૂ થયું.

- સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજાએ ગુજરાતનો વહિવટ ગુજરાતીમાં કરાવ્યો.

- અંગ્રેજોની સત્તા ભારતની પ્રજા પર જામતી ગઈ, તેમ તેમ પ્રજામાં અસંતોષ પેદા થયો. ૧૮૫૭માં તે વિપ્લવ સ્વરૂપે પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો.

✚ ૧૮૫૭નો વિપ્લવ

- દિલ્હીના છેલ્લા બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝફર સાથે અંગ્રેજોનો અનુચિત વ્યવહાર, અયોધ્યાના નવાબ અને તેની પ્રજા પર જુલમ, સરકારની ખાલસાનીતિ, બાજીરાવના દત્તકપુત્ર નાના સાહેબને હડહડતો અન્યાય તથા ઝાંસીની રાણીને અન્યાય વગેરે કારણો રાજકીય પરિબળ બન્યા .

જ્યારે અંગ્રેજોની ધાર્મિક સુધારાઓની નિતિ અને એનફિલ્ડ રાઈફલમાં ગાય અને ડુક્કરની ચરબી ધાર્મિક કારણો બન્યા. ઉત્તર ભારતમાં શરૂ થયેલો આ વિપ્લવ ગુજરાત સુધી પહોંચ્યો.

- **૧૮૫૭ના વિપ્લવમાં ગુજરાતનો ફાળો –: અભિમાન એકેડમી**

- ગુજરાતના નાંદોદ, દાહોદ, ગોધરા, રેવાકાંઠા તથા મહીકાંઠાનો પ્રદેશ ક્રાંતિમાં જોડાયા, ગુજરાતમાંના કુલ ક્રાંતિકારીઓ પકડાયાં 15, તેમાંના ચાર ને તોપના મોંએ ચઢાવવામાં આવ્યા, 9 ને કેદ તથા એકને કાળા પાણીની સજા થઈ.

- ગુજરાતમાં 1857ના વિપ્લવની શરૂઆત અમદાવાદમાં લશ્કરની 7મી ટૂકડીએ જૂન - 1857માં કરી, 1857ની 9મી જુલાઈએ 7 જણાએ દારૂગોળાનો ભંડાર કબજે કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફળ જતાં તમામને ફાંસીએ લટકાવવામાં આવ્યા.
 - જુલાઈમાં પંચમહાલના દાહોદ, જાલોદ તથા ગોધરાના હિંદી સૈનિકોએ કોળી ભીલ અને નાયકડા જાતિના લોકોની મદદથી કેટલીક સરકારી કચેરીઓ કબજે કરી.
 - લૂણાવાડામાં બળવાની ગંધ આવતાં અંગ્રેજોએ આખા ગામને આગ ચાંપી.
 - આણંદના મુખી ગરબડદાસ પટેલે ખાનપુરના ઠાકોર જીવાભાઈના સહકારથી કોળી, ભીલ અને નાયકડા જાતિના લોકોને ભેગા કરી અંગ્રેજો વિરુદ્ધ સંગ્રામ શરૂ કર્યો, અંગ્રેજ લશ્કરનો સામનો કરવામાં માલાજી જોષી અને કૃષ્ણદાસ દવેએ મહત્વનો ફાળો આપ્યો.
 - ઓગષ્ટ 1857માં રાજપીપળાના નાંદોદના હિંદી સૈનિકોની ટુકડીએ સંગ્રામ કર્યો, જ્યારે માર્ચ 1857માં ઉમરપુરના જોધા માણેકના નેતૃત્વમાં ઓખા મંડળના વાઘેરોએ સંગ્રામ કર્યો. **Anamika Academy 9979 9979 45**
 - ડિસેમ્બર - 1858માં તાત્યા ટોપે તેમના લશ્કર સાથે ગુજરાતમાં આવ્યાં હતા. અને પંચમહાલમાં 15 દિવસ રોકાયાં હતા.
 - આ વિપ્લવ નિષ્ફળ જતાં 1858માં ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની પાસેથી બ્રિટીશ તાજે ભારતનો વહિવટ સંભાળી લીધો. 1860માં આવકવેરો શરૂ કરતાં સુરતના વેપારીઓએ આંદોલન ચલાવ્યું હતું. 1878માં લાઈસંસ ટેક્સના વિરોધમાં પણ સુરતમાં આંદોલન થયું હતું.
 - સુરતના દુર્ગારામ મહેતા તથા મહીપતરામ કરસનદાસ મૂળજી વગેરે એ સામાજિક સુધારણા ક્ષેત્રે ક્રાંતિકારી પગલાં ભર્યાં.
 - રણછોડલાલ છોટાલાલ રેંટિયાવાળાએ અમદાવાદમાં સૌ પ્રથમ કાપડની મીલ શરૂ કરી. 1871માં સુરત તથા ભરૂચમાં અને 1872માં અમદાવાદમાં પ્રજા સમાજ નામથી રાજકીય સત્તા સ્થાપી. 1884માં અમદાવાદમાં ગુજરાત સભાની સ્થાપના થઈ.
- ✚ કોંગ્રેસનો જન્મ:** એ.ઓ.હ્યુમની પ્રેરણાથી 1885ના ડિસેમ્બરની 28મી તારીખે બપોરે મુંબઈની એક ગુજરાતી સંસ્થા ગોકળદાસ તેજપાલ સંસ્કૃત

મહાવિદ્યાલયના મકાનમાં સૌ પ્રથમ સભા મળી, આ અધિવેશનમાં કુલ 72 પ્રતિનિધિઓ હતાં, આ અધિવેશન ત્રણ દિવસ ચાલ્યું તેના પ્રથમ પ્રમુખ **વ્યોમેશચંદ્ર બેનર્જી** હતાં, બીજું અધિવેશન દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપદે કલકત્તામાં અને ત્રીજું મદ્રાસમાં બદરૂદીન તૈયબજી ના પ્રમુખપદે ભરાયું.

- કોંગ્રેસના નીચે મુજબના અધિવેશનો ગુજરાતમાં ભરાયાં હતાં.

સ્થળ	સાલ	અધ્યક્ષ
અમદાવાદ	૧૯૦૨	સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી
સુરત	૧૯૦૭	રાસબિહારી ઘોષ
અમદાવાદ	૧૯૨૧	હકીમ અજમલખાન
હરિપુરા	૧૯૩૮	સુભાષચંદ્ર બોઝ
ભાવનગર	૧૯૬૧	નીલમ સંજીવ રેડ્ડી
અમદાવાદ	૧૯૬૮	એસ. નીજલિંગપ્પા

- આમ આઝાદી પહેલાં વર્તમાન ગુજરાતમાં ૪ અધિવેશનો ભરાયાં .

✚ ગુજરાતમાં સશસ્ત્ર ક્રાંતિ :-

- ગુજરાતમાં સશસ્ત્રક્રાંતિની પ્રેરણા અરવિંદ ઘોષ પાસેથી અંબુભાઈ પુરાણીને મળી હતી, તેમણે ગુજરાતમાં ઠેર ઠેર વ્યાયામ પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી. 13 Nov. 1909ના રોજ અમદાવાદના રાયપુર દરવાજા પાસે વાઈસરોય લોર્ડ મિન્ટો પર બોમ્બ નાખવામાં આવ્યો હતો.
- 1916માં મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલે અમદાવાદમાં હોમરૂલલીગની શાખા સ્થાપી હતી. માંડવી (કચ્છ)ના શ્યામજીકૃષ્ણ વર્માએ ઈંગ્લેન્ડમાં ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ આદરી. તેમણે લંડન ખાતે “ ઈન્ડિયન હોમરૂલ લીગ “ અને “ઈન્ડિયા હાઉસ” ની સ્થાપના કરી. લીમડીના સરદાર સિંહ રાણા વગેરેએ વિદેશમાં ક્રાંતિકારી.
- ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક આયર્લેન્ડની ક્રાંતિમાં ભાગ લઈને આવ્યા અને ગુજરાત માંથી સૌ પ્રથમ તૈયાર થયેલ ભારતનો ઝંડો જર્મનીના સ્ટુઅર્ડ ગાર્ડમાં લહેરાવવા તેઓ અંગ્રેજોની નજર છુપાવી લઈ ગયા. ત્યાં માદામ બિખાઈજી કામાએ ભારતનો ઝંડો ફરકાવ્યો. **અનામિકા એકેડમી**

✚ ગાંધીજીનું આગમન :-

✚ 1915માં ગાંધીજી ભારતમાં આવ્યા. 1 વર્ષ સુધી ભારત ભ્રમણ કરી તેઓએ ભારતના પ્રવર્તમાન પાસાઓ ઉપર ધ્યાન આપ્યું, આ યાત્રા કરવાની સલાહ તેમના રાજકીય ગુરુ ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેએ આપી હતી, આ અગાઉ શેખ અબ્દુલ્લાની પેઢીમાં ગાંધીજી નોકરી કરવા માટે દક્ષિણ આફ્રિકા રહી આવ્યા હતાં, 1894 માં તેમણે દ.આફ્રિકા નાતાલની કોર્ટમાં સૌ પ્રથમ હિંદી વકીલ તરીકે પ્રવેશ મેળવ્યો, ત્યાં તેમણે ફિનિક્સ આશ્રમ અને ટોલ્સટોય ફાર્મની રચના કરી. ત્યાંના ભારતીયોના પ્રશ્નોને વાચા

આપી, હિંદીઓનો મતાધિકાર પાછો ખેંચી લેવાના કાયદાનો વિરોધ કરી **નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની સ્થાપના** કરી, તેમની માંગણીઓ સરકારે મંજૂર કરતાં તેઓ 1915માં ભારત પાછા આવ્યાં, અને ભારત ભ્રમણ બાદ **25 સ્ત્રી-પુરુષો સાથે જીવણલાલ બેરિસ્ટરના મકાનમાં સત્યાગ્રહ આશ્રમ(કોચરબ)**ની સ્થાપના કરી. **કોચરબમાં મરડી(પ્લેગ)**ની બિમારી ફેલાતાં **સાબરમતી આશ્રમ સ્થાળાંતર** કર્યું.

મહાત્મા ગાંધી

- જન્મસ્થળ :- **પોરબંદર (કીર્તિમંદિર)** (વડોદરામાં પણ કીર્તિમંદિર છે જે કળા સાથે સંકળાએલ છે. એને અને આને કોઈ કનેક્શન નથી.)
- પૂરુનામ :- મોહનદાસ કરમચંદ ઉત્તમચંદ(ઓતાજી) ગાંધી.
- માતાનુંનામ :- **પૂતળી બાઈ**
- **બાળપણનો અભ્યાસ રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં**
- **કોલેજનો અભ્યાસ ભાવનગરની શામળદાસ શામળદાસ કોલેજમાં**
- સાબરમતી આશ્રમ ખાતેનું નિવાસસ્થાન :- **હૃદયકુંજ** તરીકે ઓળખાયું
- તેમની આત્મકથા :- **સત્યના પ્રયોગો.**
- જહોન રસ્કીનના પુસ્તક **“અન ટુ ધી લાસ્ટ”** થી તેઓ પ્રભાવિત હતા તેના પરથી તેમણે **“સર્વોદય”** નામ નુ પુસ્તક લખ્યું.
- ગાંધીજીને સૌ પ્રથમ વાર **“સેંટ પીટર્સબર્ગ”** નામના સ્ટેશન પર **રંગભેદની નીતિનો સામનો** કરવો પડ્યો.
- **ચાર પુત્ર:** હરિલાલ, મણિલાલ, રામદાસ અને દેવદાસ
- તેમનો **પાંચમો પુત્ર** :- જમનાલાલ બજાજ ; **અંગત સલાહકાર** :- મહાદેવભાઈ દેસાઈ.
- **રાજકીય ગુરુ** :- ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે. * **આધ્યાત્મિક ગુરુ** :- શ્રીમદ **રાજચંદ્ર (જન્મસ્થળ: વવાણીયા)**
- દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગાંધીજી **“ઈન્ડિયન ઓપિનિયન”** અખબાર ચલાવતા.
- તેઓ એક વખત I.N.C.ના પ્રમુખ રહી ચુક્યા છે. (**૧૯૨૪-બેલગાંવ**)
- ગાંધીજીએ **વિરમગામની જકાતબારીની પ્રથા** તથા **અમદાવાદમાં મિલ મજૂરોના પગાર વધારાની માંગણી** બાબતે હડતાલ પાડવાની સલાહ આપી .
- 1917માં ખેડા જિલ્લામાં તથા ચંપારણ(બિહાર) ખાતેના ખેડૂતોના પ્રશ્નો બાબતે સત્યાગ્રહમાં સફળતા મળી .
- તેમણે **નવજીવન** અને **ચંગ ઈન્ડિયા** માસિક ઈન્દુલાલ યાજ્ઞિક પાસેથી મેળવી તંત્રીપદ સંભાળ્યું.
- **મૃત્યુ** :- દિલ્હીમાં બિરલાભવન ખાતે, **નાથુરામ ગોડસે**ના હાથે. તેમની **પત્ની કસ્તૂરબા** અને **અંગત સલાહકાર મહાદેવભાઈ દેસાઈ**નું મૃત્યુ પૂણેમાં આવેલા **આગાખાન મહેલ** માં થયું.

કેટલીક અન્ય મહત્વની ઘટનાઓ:

- **1919માં પસાર થયેલા રોલેટ એક્ટ** વિરુદ્ધ ગુજરાતમાં છ એપ્રિલના રોજ અમદાવાદ અને નડિયાદમાં હડતાલ પડી, 13 April ના રોજ આણંદમાં હડતાલ પડી, હિંસાના પ્રાયશ્ચિત રૂપે ગાંધીજીએ અમદાવાદમાં 3 દિવસ ઉપવાસ કરી શાંતિ સ્થાપી. અસહકાર આંદોલનના ભાગરૂપે ૧૮ ઓક્ટોબર ૧૯૨૦ના રોજ અમદાવાદમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ની સ્થાપના કરવામાં આવી, ગાંધીજી તેના પ્રથમ કુલપતિ બન્યાં.
- ૧૯૨૩માં બોરસદ તાલુકામાં નાખવામાં આવેલા પોલિસ ખર્ચના વધારાના કરનો પ્રજાએ વિરોધ કર્યો. આ સત્યાગ્રહમાં દરબાર ગોપાળદાસના પ્રમુખપદે રચાયેલી સંગ્રામ સમિતિનો વિજય થયો.
- ગાંધીજીએ 1917માં ભરૂચના ગંગાબેન મજૂમદારને રૈંટિયો શોધી લાવવાની જવાબદારી સોંપી, આ રૈંટિયો સૌ પ્રથમ વિજાપુર ગામમાંથી મળી આવ્યો.
- ૧૯૨૮માં સુરત જિલ્લાના બારડોલી તાલુકામાં જમીન મહેસૂલમાં 22%ના વધારાના વિરોધ માટે સત્યાગ્રહની જવાબદારી ગાંધીજીએ વલ્લભભાઈ પટેલને સોંપી, બારડોલીની સ્ત્રીઓએ વલ્લભભાઈને સરદારનું બિરૂદ આપ્યું.
- ૧૨ ઓક્ટોબર ૧૯૨૮ના રોજ અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ સાયમન કમિશનના વિરોધમાં હડતાળ પાડી, અને પરીક્ષાનો બહિષ્કાર કર્યો, કોલેજના આચાર્ય પ્રોફેસર સિરાજે વેરવૃત્તિ રાખતાં વિદ્યાર્થીઓએ 39 દિવસની હડતાળ પાડી.
- ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૨૯ના રોજ દેશભરની કોલેજો એ હડતાળ પાડી અખિલ ભારતીય ગુજરાત કોલેજ દિનની ઉજવણી કરી.
- સવિનય કાનૂન ભંગ આંદોલન 1930ના ભાગરૂપે 12 માર્ચ ના રોજ ગાંધીજીએ પોતાના ૭૮ સાથીઓ સાથે અમદાવાદના સાબરમતી આશ્રમથી શરૂઆત કરી, અને લલકાર કર્યો કે "કાગડા કૂતરાના મોતે મરીશ, પણ સ્વરાજ લીધા વિના પરત નહિ ફરું".
- 6 એપ્રિલ ના રોજ દાંડી મુકામે પહોંચી મીઠાના કાયદોનો ભંગ કર્યો, શરૂઆતમાં આ કૂચ ખેડા જિલ્લાના બાદલપુર જઈ દરિયાનું પાણી ઉકાળી મીઠું બનાવવાની યોજના હતી, પરંતુ કલ્યાણજી મહેતાએ દરિયાકિનારે દાંડીનું નામ સૂચવ્યું, અને ગાંધીજીએ તેનો સ્વીકાર કર્યો.
- દાંડીકૂચ દરમિયાન ગાંધીજીની ઘરપકડ થતાં અબ્બાસ તૈયબજીએ આગેવાની લીધી, તેમની ઘરપકડ થતાં સરોજની નાયડુંએ આગેવાની લીધી, આ ઉપરાંત તેમણે સુરત જિલ્લાના ઘરાસણા સત્યાગ્રહની પણ આગેવાને લીધી હતી.
- બારડોલી અને બોરસદ તાલુકામાં ના-કરની લડત ચાલી, ઘોલેરા અને વિરમગામ પણ મીઠાના કાયદાભંગના કેન્દ્રો બન્યાં.

- ત્યારબાદ વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ 1940 દરમ્યાન ગુજરાતમાંથી સરદાર પટેલ, મોરારજી દેસાઈ, ચંદુલાલ દેસાઈ, કનેચાલાલ દેસાઈ વગેરેની ઘરપકડ થઈ.
- 3 માર્ચ 1941 સુધીમાં ગુજરાતમાંથી 296 સત્યાગ્રહીઓની ઘરપકડ થઈ.
- 8 ઓગષ્ટ 1942ના રોજ મુંબઈમાં મળેલી મહાસમિતિની બેઠકમાં અંગ્રેજો હિંદ છોડોનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.
- 9 ઓગષ્ટથી ઘરપકડ થયેલ નેતાઓની વિરોધમાં અમદાવાદની મીલો, બજારો તથા શાળા કોલેજોમાં 105 દિવસની હડતાલ પડી. તે જ દિવસે અમદાવાદના ખાડિયામાં થયેલા ગોળીબારમાં ઉમાકાંત કડીયા શહીદ થયો, તથા ગુજરાત કોલેજ સામે વીર વિનોદ કિનારીવાલા શહીદ થયો, 18 ઓગષ્ટ ની સાંજે અડાસ સ્ટેશન પાસે વડોદરાના પાંચ યુવાનો પોલિસ ગોળીબારથી શહીદ થયાં.
- દર 10મી ઓગષ્ટ એ ગુજરાત કોલેજના પ્રવેશદ્વાર પાસે શહીદ વિનોદ કિનારીવાલાની ખાંભી આગળ શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરાય છે, ખાંભી ઉપર “દિન જૂન કે હમારે ચારો ન ભૂલ જાના” એવું લખાણ કોતરેલું છે.
- ગુજરાતમાં અનેક સ્થળોએથી પ્રગટ થતી ગુપ્ત પત્રિકાઓમાં ચળવળના સમાચાર અને કાર્યક્રમો આપવામાં આવતા હતાં. અમદાવાદમાંથી બી.કે. મજમુદાર, રતુભાઈ અદાણી ભાંગફોડની પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરતા હતા. કિશોરીલાલ મશરૂવાળાએ 23 ઓગષ્ટ ના ‘હરિજન’ અંકમાં ભાંગફોડની પરવાનગી આપતું લખાણ પ્રકટ કર્યું.
- અંતે દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પુરું થતાં 15 ઓગષ્ટ 1947 ના રોજ ભારત સ્વતંત્ર થયું.

જૂનાગઢનો પ્રશ્ન:

- આઝાદી બાદ પડર દેશી રજવાડાઓમાંથી મોટાંભાગના ભારત સાથે જોડાયાં. પરંતુ જૂનાગઢના બાબી વંશના નવાબ મહોબ્બતખાન ત્રીજાએ (પ્રાણીપ્રેમી નવાબ, કૂતરાઓ પ્રિય હતા. તેણે સિંહોના સંરક્ષણ માટે પ્રયત્નો કરેલા) તેના મંત્રી શાહનવાઝ ભુટ્ટોની અવળી સલાહ મानी પાકિસ્તાન સાથે જોડાવાની ઘોષણા કરી. તેની પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે જૂનાગઢ આરઝી હુકુમતની સ્થાપના થઈ. શ્યામળદાસ ગાંધીને તેના અધ્યક્ષ અને રતુભાઈ અદાણીને તેના સરસેનાપતિ ઘોષિત કરવામાં આવ્યાં. રાજકોટ તેનું મુખ્યાલય રાખવામાં આવ્યું. અંતે જૂનાગઢ ભારતમાં સામેલ થયું.

અલગ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્ય:

- ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ના રોજ ૨૦૦+ જેટલાં દેશી રજવાડાઓને ભેગાં કરીને United State of Kathiawarની રચના કરવામાં આવી. નવેમ્બર ૧૯૪૮માં નવું નામ સૌરાષ્ટ્ર રાખવામાં આવ્યું.
- ઉદ્ધઘાટન: સરદાર પટેલ - રાજધાની: રાજકોટ
- પ્રથમ મુખ્યમંત્રી: ઉચ્છંગરાય નવલશંકર ઢેબર (૧૯૪૮-૧૯૫૪)

- બીજા મુખ્યમંત્રી: રસિકલાલ ઉમેદયાંદ પરીખ (ડિસે ૧૯૫૪-૫૬)
- પ્રથમ કાર્યકારી રાજપ્રમુખ: કૃષ્ણકુમારસિંહજી (ભાવનગર, તેમણે પોતાનું રાજ્ય સૌપ્રથમ સરદાર પટેલના ચરણોમાં ઘરી દીધું હતું.) (જુન થી ડિસે. ૧૯૪૮ સુધી)
- સૌરાષ્ટ્રના પ્રથમ રાજ્યપાલ(ગવર્નર): દિગ્વિજય સિંહજી જાડેજા(નવાનગર)
- પ્રથમ ઉપરાજ્ય પ્રમુખ: મયુરદવજસિંહજી મેઘરાજસિંહજી-૩ (ધાંગધા)
- સૌરાષ્ટ્ર વિધાનસભાના પ્રથમ સ્પીકર: પુષ્પાબેન મહેતા
- ૧ નવેમ્બર ૧૯૫૬ના રોજ સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યનું કચ્છ, મરાઠાવાડ, વિદર્ભ સહિત બૃહદ મુંબઈ રાજ્યમાં વિલીનિકરણ.

મહાગુજરાત આંદોલન:

- ન્યાયમૂર્તિ ફઝલઅલી પંચ મુજબ ભારતના રાજ્યો ભાષાવાર રચાયાં. ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર બન્ને એક જ સંયુક્ત રાજ્ય બૃહદ મુંબઈનો ભાગ બન્યાં. ૧૯૫૬માં અલગ ગુજરાતની માંગણી લઈને એક આંદોલન થયું જે મહાગુજરાત આંદોલન તરીકે ઓળખાયું. ઇંદુલાલ યાજ્ઞિક તેના મુખ્ય નેતા બન્યાં.
- મહાગુજરાત શબ્દ સૌપ્રથમ કનૈયાલાલ મુનશીએ ૧૯૩૭માં કરાચીમાં મળેલી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની બેઠકમાં વાપર્યો હતો.
- ૧૭ જુન ૧૯૪૮ના દિવસે, રાજેન્દ્ર પ્રસાદે રાજ્યોની પુનઃરચના ભાષા પ્રમાણે કરવી જોઈએ કે નહી તે નક્કી કરવા માટેની સમિતિ રચી. આ સમિતિમાં એસ.કે. દાર, જે.એન. લાલ અને પત્રા લાલ હતા, એટલે તેને દાર કમિશન કહેવાયું. તેના ૧૦ ડિસેમ્બર ૧૯૪૮ના અહેવાલમાં સમિતિએ સૂચન આપ્યું કે "ભાષાવાર રાજ્યોની પુનઃરચના ભારત દેશના હિતમાં નથી".
- ૧૯૫૨ સુધીમાં મદ્રાસ રાજ્યમાંથી તેલુગુ ભાષાની બહુમતી ધરાવતા પ્રદેશોનું અલગ આંધ્ર રાજ્ય અલગ કરવાની માંગણી. ૧૬ ડિસેમ્બર ૧૯૫૨ના દિવસે આંધ્ર રાજ્યની માંગણી કરતા પોટ્ટી શ્રીરામુલુનું આમરણાંત ઉપવાસ દરમિયાન મૃત્યુ.
- ૧૯૫૩માં આંધ્ર પ્રદેશની સ્થાપના કરવામાં આવી. આને લીધો સમગ્ર દેશમાં ભાષાકીય અલગ રાજ્યોની માંગણીનો તણખો ઝર્યો.
- ડિસેમ્બર ૧૯૫૩માં વડાપ્રધાન જવાહરલાલ નહેરુએ ભાષાવાર રાજ્યોની રચના માટે સ્ટેટ રિઓર્ગનાઇઝેશન કમિશન (SRC)ની રચના કરી. આ સમિતિ ન્યાયાધીશ ફઝલ અલીના વડપણ હેઠળ હતી એટલે તેને ફઝલ અલી પંચ કહેવાયું. ૧૯૫૫માં આ સમિતિએ ભારતના રાજ્યોની પુનઃરચના માટેનો તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો.
- SRC એ ભાષાવાર રાજ્યો રચવાનું ધ્યાનમાં લીધું પણ મુંબઈ રાજ્યને દ્વિભાષી જ રાખવાનું સૂચન કર્યું.

- મુંબઈ અને અન્ય મરાઠી બોલતા જિલ્લાઓમાં અલગ મરાઠી રાજ્ય માટેની માંગણી સાથે વિરોધ ફાટી નીકળ્યો જે પછીથી સંયુક્ત મહારાષ્ટ્ર આંદોલન તરીકે ઓળખાયો.
- ૮ ઓગસ્ટ ૧૯૫૬ના દિવસે જ્યારે કેટલાંક વિદ્યાર્થીઓ લાલ દરવાજા ખાતે આવેલ કોંગ્રેસના સ્થાનિક કાર્યાલયમાં અલગ રાજ્યની માંગણી લઈને ગયા ત્યારે ઠાકોરભાઈ દેસાઈએ તેમને સાંભળ્યા નહીં. અને કહ્યું, 'ગોળીઓ પર નામ સરનામાં લખેલાં હોતા નથી ક્યારે કોને વાગે એ નક્કી નહિ.' અને પોલીસની કાર્યવાહીને કારણે ૪ વિદ્યાર્થીઓના મૃત્યુ થયા.
- તેને કારણે સમગ્ર ગુજરાતમાં દેખાવોની શરૂઆત થઈ. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકે આંદોલનને દિશા આપવા માટે મહાગુજરાત જનતા પરિષદની સ્થાપના કરી.
- ગાંધીવાદી ચળવળકાર ઘેલુભાઈ નાયકે ડાંગને ગુજરાતમાં સમાવી લેવાની ભારે તરફેણ કરી હતી. છેવટે મુંબઈ મહારાષ્ટ્રને જ્યારે ડાંગ ગુજરાતના ફાળે ગયું.
- અંતે ૧ મે, ૧૯૬૦ના રોજ નવા બે રાજ્યો ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર બનાવવામાં આવ્યા.

✚ વનલાઈનર ક્વીઝ- ગુજરાતનો ઇતિહાસ

પ્રશ્નોત્તરી		
1.	ગુજરાત રાજ્યના પ્રથમ રાજ્યપાલ કોણ?	મહેંદીનવાઝ જંગ
2.	ગુજરાત રાજ્યના પ્રથમ મુખ્યમંત્રી કોણ?	ડૉ. જીવરાજ મહેતા
3.	દાદા હરિની વાવ ક્યા શહેરમાં આવેલી છે?	અમદાવાદ
4.	ચિત્રકાર રાજા રવિ વર્માના ચિત્રોનો સંગ્રહ ક્યા શહેરમાં છે ?	વડોદરા
5.	સુલતાન મહમૂદ બેગડાની રાજધાની કઈ હતી?	ચાંપાનેર
6.	પ્રાચીન સમયની કઈ પ્રખ્યાત વિદ્યાપીઠ ગુજરાતમાં હતી ?	વલભી
7.	ક્યા અખાતને ગુજરાતના શહેરનું નામ અપાયું છે?	ખંભાત
8.	પ્રાચીન સમયમાં ગુજરાતનો કયો પ્રદેશ આનર્તક્ષેત્ર તરીકે ઓળખાતો હતો?	ઉત્તર ગુજરાતનો
9.	ઈરાનથી નીકળીને પારસીઓ સૌ પ્રથમ ગુજરાતના ક્યા બંદરે ઊતર્યા?	સંજાણ
10.	સંગીતક્ષેત્રે પ્રસિદ્ધ ભગિનીઓ તાના અને રીરીના નામ ક્યા નગર સાથે સંકળાયેલા છે?	વડનગર

11.	“શબરી કુંભમેળા” નું સ્થળ ગુજરાતના કયા જિલ્લામાં આવેલ છે?	ડાંગ
12.	સાબરમતી ખાતે આવેલ ગાંધીજીનું નિવાસસ્થાનનું નામ શું છે?	હૃદય કુંજ
13.	જ્યાં ગાંધીજીનું બાળપણ વીત્યું હતું તે “કબા ગાંધીનો ડેલો” કયા શહેરમાં આવેલો છે?	રાજકોટ
14.	જેસલ-તોરલ ની સમાધિ ક્યાં આવેલી છે?	અંજાર
15.	મહાત્મા ગાંધી પ્રેરિત “દાંડીકૂચ” ની ઘટના કયા વર્ષની છે?	ઈ.સ.1930
16.	ઈ.સ.1877માં અમદાવાદમાં “સ્વદેશી ઉદ્યોગવર્ધક મંડળી” ની સ્થાપના કોણે કરી હતી ?	આંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ
17.	દ્યોળાવીરામાંથી પ્રાપ્ત થયેલ સીલ શેનાં બનેલા છે?	પકવેલી માટી
18.	ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના પછી સર્વપ્રથમ વિધાનસભા અધ્યક્ષ પદે કયા મહાનુભાવ હતા ?	શ્રી કલ્યાણજી મહેતા
19.	ગુજરાતમાં પ્રથમ મહિલા કુલપતિ કોણ હતા?	હંસાબહેન મહેતા
20.	પૂરાતન અવશેષ માટે જાણીતું “પોળો” ક્યાં આવેલું છે?	સાબરકાંઠા
21.	ગુજરાતમાં પ્રથમ કાપડ મિલ ક્યારે શરૂ થઈ હતી?	ઈ.સ.1860
22.	“સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન” ગ્રંથ તૈયાર થયો ત્યારે તેને હાથી ઉપર મૂકી નગરમાં શોભાયાત્રા કાઢવામાં આવી. આ શોભાયાત્રાની ખાસ વિશેષતા શું હતી? -તેમાં ગ્રંથની રચના કરનાર અને રાજા બંને પગપાળા ચાલતા હતા.	
23.	ગુજરાતમાં પિરાણા પંથના સ્થાપક કોણ હતા?	ઈમામશાહ
24.	સિદ્ધપુરનું જૂનું નામ શું હતું?	શ્રીસ્થલી
25.	ગુજરાતનો પૌરાણિક ઇતિહાસનો આરંભ કોના સમયથી થાય છે?	શર્યાતિ
26.	મયુરાસન માટે શાહજહાંને મોટી રકમ દીરનાર અમદાવાદના નગરશેઠ કોણ હતા?	શાંતિદાસ ઝવેરી